

Názov projektu	Etické hodnoty a kritické myslenie v školskej komunite
Odkaz na webovú stránku	https://www.sosake.sk/index.php/projekty/rozvojovy-projekt-eticke-hodnoty-a-kriticke-myslenie-v-skolskej-komunite
Téma	Manipulácia a dátami

Prudký rozvoj technológií umožňuje prístup ku veľkému množstvu informácií, ktoré sa k nám dostanú prostredníctvom všetkých dostupných médií. Internet a sociálne siete sú najrýchlejšie sa rozvíjajúcim informačným médium v súčasnosti. Poskytujú stále viac a viac informácií a údajov, ktoré nájdeme na jednotlivých webových stránkach. Sú to napríklad denné správy z domova a zo sveta, rôzne články potrebné pre štúdium, vedecké publikácie alebo eknihy, podcasty alebo videá atď. Všetko je to samozrejme v elektronickej podobe a teda jednoducho prenosné a okamžite dostupné k nahliadnutiu.(1) Denne takto absorbujeme množstvo informácií rôzneho charakteru. Niektoré z nich si nevšímame, nad niektorými rozmýšľame, iné dokonca ovplyvňujú naše rozhodovanie a správanie. Rozpoznať pravdivé správy od falošných správ či dezinformácií v každodennej záplave informácií je pre nás častokrát veľmi náročné.

Aby sme sa lepšie orientovali v pojmoch, vysvetlíme si niektoré z nich.

Pod pojmom **dezinformácia** rozumieme akúkoľvek informáciu, ktorá nie je pravdivá alebo je vytvorená tak, aby jej obsah poškodil alebo oklamal čitateľa. Autor si mohol obsah správy vymyslieť, prekrútiť alebo zatajiť dôležité časti.

Nie každá informácia je však vytvorená za účelom poškodiť príjemcu. Ak autor nemá vedomosť, že interpretuje nesprávne informácie, hovoríme o **misinformácii**.

Misinformácia vzniká:

- nepozornosťou
- komunikačným šumom
- nesprávnym vyhodnotením informácií

Dezinformácie majú rôzne podoby:

1. **Satira** - autori pomocou nej poukazujú na problémy spoločnosti. Využívajú iróniu, sarkazmus a slovné hračky. Je vytvorená cielene možno aj so zámerom uraziť, ale nevymýšľa ani nezavádza čitateľa.
2. **Hoax** je často finančne motivovaný. Jeho jediným cieľom je oklamať príjemcu a zmanipulovať ho, aby obsah šíril ďalej. Je to zámerne vytvorený falošný obsah. Hoax je trestnoprávne postihnutelný.
3. **Fake news** majú podobu žurnalistických správ a snažia sa manipulovať názory ľudí. Ovplyvňujú ich s politickým alebo ideologickým zámerom. Vďaka kombinácii klamstiev a pravdivých informácií pôsobia dôveryhodne.
4. **Propaganda** – jej cieľom je, aby široká verejnosť zmenila svoj postoj. Väčšinou má ideologický zámer. Propagandu podporil hlavne rozvoj masovokomunikačných médií v posledných rokoch.
5. **Trolling** - internetoví trollovia sú užívatelia, ktorých jediným zámerom je provokovať iných používateľov väčšinou v diskusiách. Používajú často falošné a vymyslené informácie.(2)

Dezinformácie sú bežnou súčasťou nášho sveta. Niektoré sú iba nevinným žartom, iné sú veľmi nebezpečné. Ľudia majú rôzne dôvody na šírenie falošných správ. Najčastejšie ide o komerčný zámer, ale môžu mať aj politický alebo etnický podtón.

Spôsoby manipulácie:

1. **Provokatívny titulok** - nadpis býva častokrát zavádzajúci a nehovorí celú pravdu.
2. **Manipulácia s obrázkom** - o manipulácii s obrázkom hovoríme, ak je obrázok zámerne upravený alebo vytrhnutý z kontextu s cieľom oklamať alebo poškodiť.
3. **Manipulácia s videom** - dnešné techniky založené na umelej inteligencii vytvárajú falošný obsah a vedú kopírovať vzhľad aj zvuk skutočného človeka.
4. **Manipulácia s dátami a informačnými zdrojmi** - každé spracovanie dát má svoje pravidlá, je nutné všímať si, či sú uvedené zdroje alebo odkaz na nich.
5. **Nálepkovanie, vyvolávanie strachu a útok na ľudí** - nálepkovanie znamená používanie expresívnych slov s cieľom vzbudiť nebezpečenstvo alebo vyvolať strach. (3)

Nesprávne vyhodnotenie informácie, neporozumenie obsahu správy **môže viesť k viacerým negatívnym javom**. U jednotlivcov sa môžu prejavovať znaky **sociálnej izolácie**. Napríklad vyhýbaním sa kontaktu s okolitým svetom či verejných podujatí, pretože sa obávajú, že sa im niečo stane, napríklad budú účastníkmi teroristického útoku. Takéto pocity vznikajú šírením nepravdivých informácií, ktorých jediným cieľom je vyvolať u ľudí pocit strachu či nebezpečenstva. Izolácia od okolitého sveta sa čoraz viac spomína v spojení so sociálnymi sieťami. Na sociálnych sieťach si hľadajú a vytvárajú vlastné komunity podobne zmýšľajúcich používateľov, čím sa často izolujú od rôznych názorov okolitého sveta. V prípade dezinformácií to môže viesť k tomu, že sa človek odtrihne od objektívnejších zdrojov informácií.

V horšom prípade môže však dôjsť až k spoločensky nebezpečným zmenám v správaní či dokonca k **radikalizácii**. Ak sa tento efekt posilní použitím obľúbených sociálnych sietí a zasiahne tak väčšiu skupinu v spoločnosti, môže dôjsť k negatívnym javom, napríklad k vzostupu útokov na menšiny.

Mnohé sociálne médiá sú kritizované za to, že v boji **proti falošným správam a dezinformáciám nevyvíjajú dostatočné úsilie** a ak zakročia, tak až príliš neskoro. Stále hlasnejšie sa ozývajú hlasy za to, aby sociálne siete niesli zodpovednosť za obsah, ktorý sa objaví na ich webových stránkach. V tomto prípade by však z logistického aj právneho hľadiska bolo potrebné doladiť viaceré technické detaily, na čo si zrejme ešte budeme musieť nejaký čas počkať. (4)

Ako sa chrániť pred hoaxom? Ako zastaviť falošné správy? Je dôležité učiť sa rozpoznávať pravdivé a falošné správy. Nielen preto, aby sme my sami poznali pravdu, ale aj preto, aby sme dezinformácie nešírili ďalej. V nasledujúcom postupe uvádzame kroky, ktoré nám pomôžu identifikovať falošnú správu a následne zastaviť jej šírenie. (5)

1. **Zvážte zdroj** – preskúmajte účel stránky, pozrite si zverejnené kontakty, overte si ich vo vyhľadávači. Je to tradičné seriózne médium, alebo ste ho našli v zozname dezinformačných médií?
2. **Preverte si autora** – vyhľadajte si informácie o autorovi. Je dôveryhodný? Akým témam sa venuje? Je to reálny autor, alebo ide o vymysleného/fiktívneho autora?
3. **Skontrolujte si dátum** – je v správe uvedený dátum? Ide o nový alebo starý článok? Dávajte si pozor na staré správy. To, že boli pravdivé v minulosti, neznamená, že sú

relevantné a pravdivé aj dnes. Medzičasom mohlo výrazne pokročiť vedecké poznanie v danej oblasti.

4. **Zamyslite sa, či nie ste zaujatí** – aké je vaše presvedčenie? Podporuje správa to, čo si už vopred myslíte? Pozor na konfirmačné skreslenie.
5. **Čítajte celú správu, nielen nadpis** – nadpis správy môže byť šokujúci, aby vás motivoval na ňu kliknúť. Aký je celý príbeh? Nie je nepravdivý len nadpis, aby vás článok zaujal?
6. **Pozrite si kvalitu zdrojov** – obsahuje správa odkazy na iné zdroje? Overte si, či uvedené zdroje nie sú v rozpore s tvrdeniami v danej správe.
7. **Zamyslite sa, či nejde o vtíp** – nie je obsah čudný? Zamyslite sa, či to nie je satira alebo irónia. Skontrolujte si stránky a autora, aby ste sa uistili, či nejde o vtíp.
8. **Spýtajte sa experta** – spýtajte sa odborníka, konzultanta alebo stránky, ktorá je zameraná na kontrolu faktov.
9. **Môžete overiť si správu aj cez špecializované webové stránky**, ktoré sa zaoberajú odkrývaním hoaxov. Napríklad stránky: snopes.com alebo stopfake.org, FactCheck.org, hoax.cz.

Na Slovensku zverejňuje [aktuálne hoaxy](#) aj Polícia SR na sociálnej sieti Facebook.

Ak príspevok/správa obsahuje obrázok, jeho pravdivosť môžeme overiť aj pomocou spätného vyhľadávania (reverse search) [obrázkov cez Google](#).

Obr. 1: ⁽⁵⁾ <https://bezpecnenanete.eset.com/sk/wp-content/uploads/2021/10/Prirucka-digitalnej-bezpecnosti-pre-ucitelov.pdf>

Ak správu vyhodnotíme ako falošnú, nešírme ju ďalej. Ak poznáme širiteľa správy (často je to okruh našich známych), je vhodné ho upozorniť na fakt, že správa je falošná. Na falošné správy, hoaxy a dezinformácie šírené na sociálnych sieťach môžeme upozorniť nástrojmi sociálnej siete priamo prevádzkovateľov sociálnej siete. Priamo v ponuke pri príspevku nájdeme možnosť „Nahlásiť príspevok“ a tam môžeme uviesť dôvod nahlásenia – Falošná správa.

Hoaxy a dezinformácie už nie sú výmyslom, ktorý môžeme len tak písať a hovoriť hocikomu. Neospravedlňuje nás ani to, ak je našou motiváciou na šírenie neznmyslov drobná zábava či recesia. Dezinformácie môžu narobiť veľké škody na majetku i na zdraví. Hoax vás môže obráť o peniaze, stačí, keď uveríte nejakej bizarnosti, alebo len vďaka šíreniu hoaxov na sociálnej sieti sa neznáma osoba dostane k vašim citlivým údajom, napríklad k číslu bankovej karty. Šírenie hoaxov v zdravotníckej oblasti je veľmi nebezpečný fenomén. Ak uveríme hoaxom a následne odmietneme liečbu, očkovanie, môže nám ale aj celej spoločnosti hoax ublížiť aj na zdraví.

A nezabúdajme, že vytváranie a šírenie poplašnej správy a dezinformácie môže naplňať aj prvky trestného činu. Na sociálnej sieti ste sa mohli stretnúť s tým, že polícia hľadá aj autorov poplašných správ – napríklad žiada používateľov sociálnej siete o pomoc pri identifikácii hlasu v nahrávke poplašnej správy.

V dnešnej dobe internet predstavuje svet neobmedzených možností, ale na druhej strane ho možno ľahko zneužiť na šírenie klamstiev. Reálne vedomosti a výskumy odborníkov v akejkoľvek oblasti sú veľmi žiadané a stoja peniaze. Na druhej strane, nekvalitné informácie sa dajú vytvoriť veľmi jednoducho. Používatelia internetu môžu vytvárať vlastný obsah. Najmä v krízových situáciách píšú a diskutujú, hľadajú odpovede na otázky. To má ale za následok prebytok informácií a hranice medzi domnienkami a faktmi sa strácajú.

Je otázne nakoľko ide o celospoločenskú zodpovednosť a do akej miery môžeme od sociálnych sietí požadovať, aby nás chránili pred dezinformáciami bez obmedzenia slobody slova. **Internet je priestor, ktorý budujeme všetci spoločne.** Ak máme podozrenie, že ide o dezinformáciu, môžeme ju nahlásiť platforme sociálnych médií, na ktorej bola správa uverejnená. Všetky platformy už dnes ponúkajú takúto možnosť a podozrivé správy alebo účty sa následne preverujú. (2)

Vypracovala: Mgr. D. Filčáková

Zdroje:

(1) https://encyklopediapoznania.sk/data/eknihy/internet/internet_ako_informacny_zdroj.pdf

(2) <https://progresivnespolu.sk/technologie/hybridne-hrozby-a-dezinformacie/>

(3) <https://progresivnespolu.sk/technologie/informacna-manipulacia/>

(4) <https://bezpecnenanete.eset.com/sk/it-bezpecnost/viete-rozpoznat-falosne-spravy-a-dezinformacie-v-kazdodennej-zaplave-informacii/>

(5) <https://bezpecnenanete.eset.com/sk/wp-content/uploads/2021/10/Prirucka-digitalnej-bezpecnosti-pre-ucitelov.pdf>

(6) <https://euractiv.sk/section/digitalizacia/news/falosne-spravy-a-dezinformacie-terminologia-nastroje-a-vyzvy/>

Vypracoval (meno, priezvisko)	Mgr. Daniela Filčáková
Dátum	15.01.2024
Podpis	
Schválil (meno, priezvisko)	RNDr. Jana Vargová – riaditeľka školy
Dátum	15.01.2024
Podpis	